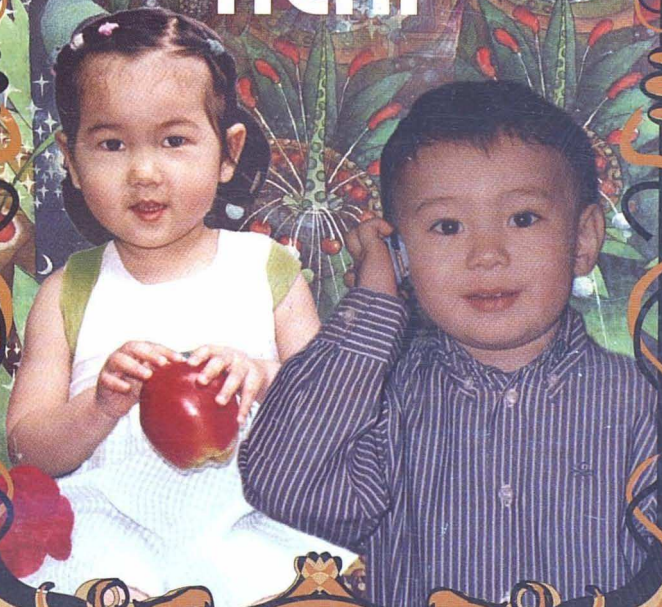

Ҷастек Баянбай АСАР

2006

Қастек Баянбай

АСАР

(Шашу)

Өлеңдер мен жаңылтпаштар

“Балалар әдебиеті” баспасы, 2006

ББК 84 (5 Қаз.) 7-4

Б 31

*ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘДЕНИЕТ,
АҚПАРАТ МИНИСТРЛІГІНІҢ АҚПАРАТ ЖӘНЕ
МҰРАҒАТ КОМИТЕТІНІҢ БАҒДАРЛАМАСЫ
БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛЫП ОТЫР*

Қазақ балалар поэзиясының көрнекті өкілі Қастек Баянбайдың “Асар” атты бұл кітабына оның соңғы жылдары жазған жаңа шығармалары енгізіліп отыр.

Баянбай Қ.

Өлеңдер мен жаңылтпаштар

“Балалар әдебиеті” баспасы. –2006. –144 бет.

ISBN 9965-650-63-2

Б $\frac{4702250201}{00 (05)-06}$

ББК 84 (5 Қаз.) 7-4

ISBN 9965-650-63-2

© Баянбай Қ., 2006

© “Балалар әдебиеті” баспасы, 2006

Қастек Баянбай жарты ғасырға жуық шығармашылық ғұмырында қазақ балалар поэзиясының асыл қорына айтарлықтай үлес қосты. Оның қаламынан туған “Атай неге солақай?”, “Қол шатыр көтерген он батыр”, “Тәтті сабақ”, “Бір қоржын жаз” сияқты кітаптарын жас ұрпақтарымыздың бірнеше буыны оқып-жаттап өсті. Белгілі шебердің ауыз әдебиеті үлгілеріне үйлес, ұлттық бояуы қанық, өрімі берік өлеңдері мен ертекттері, астары терең аңыздары мен дастандары, жүзіктей жұмыр жұмбақтары мен жаңылтпаштары жас оқырманның ой өрісін кеңейтіп, қиялына қанат бітірді.

Көптеген көркем туындылары мектеп оқулықтарына, қосымша көмекші құралдарға, әртүрлі антологияларға еніп, орыс, украин, өзбек, белорус, әзірбайжан, түрікмен, тәжік, эстон, латыш, литван, молдаван, қырғыз және басқа халықтар тілдеріне тәржімеленді, бірсыпыра өлеңдеріне әндер жазылып, ертекттері бойынша мультфильмдер түсірілді. Таңдамалы шығармалары “Әсем әлем”, “Той”, “Жүз жыл жаз” деген аттармен бірнеше дүркін қайыра басылып шықты. Әдеби жылдың үздік кітабы ретінде “Тәтті сабақ” жинағына Ілияс Жансүгіров атындағы сыйлық берілді.

Қаламгердің орыс тілінде жарық көрген “Богатыри под дождем”, “Зайчик в очках”, “Юрта” атты жинақтары бұрынғы бүкіл Одақ оқырмандарына тарады.

Ақын аударма ісімен де үзбей айналысып келеді. Ол орыс ақындары Сергей Михалковтың, Агния Бартоның, Зинаида Александрованың, молдаван ақыны Григоре Виерудың, түрікмен ақыны Қайым Тәңірқұлиевтің, саха ақыны Семен Даниловтың, тағы басқа замандастарының тандаулы өлең, ертекттерін ана тілімізге аударды.

“Асар” атты бұл басылымға ақынның соңғы жылдары туған жаңа шығармалары енгізіліп отыр.

АСАР

Ағасы үй жұмысын
Қауымдасып жасарда,
“Қолы жеңіл” інісін
Шақырады асарға.

Бұлар асар дегенді
Асығу деп ұғады.
Бірі сүртіп еденді,
Бірі ыдыс жуады.

Өздеріне белгілі
Мұндай шұғыл асарды
Кейде аға,
Кейде іні
Кезектесіп жасайды.

Білетін өз бағасын
Батыл іні сасар ма,
“Алтын басты” ағасын
Шақырады асарға.

Анық аға екені,
Қайтарсын ба меселін.
Асарлатып екеуі
Шығарады есебін.

АЯҒЫ АУЫР ЖЕҢГЕМНІҢ

Аяғы ауыр жеңгемнің,
Көп еркелей бермеймін.
Тыныш қана жүремін,
Жайлап қана сөйлеймін.

Ойнайық деп келгеннің
Барлығына ермеймін.
Қара қойды қалжалық
Суарамын,
Жемдеймін.

Әдетімен кейде елдің,
Ұл туғаны жөн деймін.
Оқасы жоқ қыз болса,
Оны да жек көрмеймін.

КҮЗ

Қалғиды қыр қурайлы
Күгіп қысқы ұйқыны.
Күні бойы тынбайды
Қайтқан құстың қиқуы.

Сары тоғай сайдағы
Терісіндей түлкінің.
Жаз келгендей жайдары
Асыр салып жүр тиін.

ЕҢБЕКТІҢ ЕҢ ТӘТТІСІ

Көрсетейін бір көмек,
Отырғанша үйде деп,

Бардым алша теруге,
Алға қарай кимелеп.

Келдім екен көмекке,
Бос жүруім керек пе.
Теріп сала бастадым
Алшаны ақ шелекке.

Күлім қағып қабағым,
Алшаны үзіп аламын.
Ұсағын сап шелекке,
Ірісін жей саламын.

Бәсендеді енді екпін,
Бірақ тағы термекпін.
Ең тәттісі осы екен
Мен білетін еңбектің.

Аз болды ма көмегім,
Көп болды ма жегенім,
Күн төбеден ауғанда
Зорға толды шелегім.

ҚЫРЫҚ СЕРКЕШТІҢ ХИКАЯСЫ

Өркешіндеі түйенің
Өсіпсің ғой, жиенім.
Құрғамайтын құйрығың
Бокташақтың бірі едің

Қалыңдықтың қойнында
Қалғитындай болдың ба?
Тағы есіңе салайын,
Қырық серкешің мойнымда.

Сенсең егер сен маған,
Ештеңеге болма алаң.
Серкештерің аман жүр
Жар басында ойнаған.

Ерке бұлаң сен едің,
Тисін саған көмегім,
Бәсіреннің барлығын
Өзім бағып берейін.

Ойласаң өз жайыңды,
Қинама жас жаныңды.
Қырық серкешті бағудан
Қарға баққан қайырлы.

Тырқыратып дәл бүгін
Айдап кетпе барлығын.
Арасынан солардың
Өзің таңдап ал бірін

Басып көріп желкесін,
Әкетсең бір бөртесін,
Менде тағы қалады
Отыз тоғыз серкешің.

Жаңа жылда шауып кеп,
Тағы бірін алып кет.
Аузы-мұрның майланып,
Қаласың бір қарық боп.

Алдайтындай баланы,
Қиын емес санағы,
Екіншісін әкетсең,
Отыз сегіз қалады.

Сөйтіп, мені ептейсің,
Далада тер төкпейсің.
Тыныш жатып үйінде
Қырық жыл бойы ет жейсің.

Тауыссаң қырық серкені,
Тоғаярсың сен тегі.
Кәрі жиен боларсың,
Нағыз жуан желкелі.

Аман жетсек сол күнге,
Қартаярмын мен мүлде
Әдетіңмен сонда сен
Серке сұрап кеп жүрме.

Бөседі өстіп нағашым,
Өсіріп өз бағасын.
Бірақ барлық айтқанын
Шындай көріп қаласың.

Жоқ өзінің бір лағы,
Не кураған тулағы.
Жарты ғасыр болыпты
Алматыда тұрғалы.

КӨКТЕН КЕНЕ ЖАУА МА?

Биылғы жаз жаңбырлы,
Дала жасыл шалғынды.
Егін бітік етекте,
Төскейдегі мал күйлі.

Көк белесте бөгелек,
Қойнау толы көбелек.

Көрінбейді демесең,
Көбелектен кене көп.
Болады екен бұл неме
Далада да,
Үйде де,
Қолтығында әркімнің
Бұғып жатыр бір кене.

Жабағының жалына,
Ботақанның шабына
Қадалады шегедей
Тойғанша әбден қанына.

Қалың кене қайда да,
Қамап алған айнала.
Күндіз-түні маза жоқ
Адамға да,
Малға да.

Еріксізден енді жұрт
Жайсыздыққа көндігіп,
Кене жауған жаз осы,
Дейтін болды сендіріп.

Кене жауды дегенге
Тіпті бала сенер ме,
Бақыраштай басында
Болса ақылы егер де.

Таң нұрындай сары ала
Сәуле шашып далаға
Көктен жұлдыз жаумаса,
Көктен кене жауа ма?

МЕН ОРТАНШЫ БАЛАМЫН

Мен ортаншы баламын,
Оннан асып барамын.
Мен ағама інімін,
Ал ініме ағамын.

Кейде аға,
Кейде іні
Болу маған белгілі.
Өз басынан өтпесе
Түсінбейді ел мұны.

Барлық аға атаулы
Болады ғой қаһарлы.
Жалқауды зыр қақтырып,
Сайратады мақауды.

Сондай менің ағам да,
Қорқам тура қарауға.
Бірақ қолы бармай жүр
Әзір мені сабауға.

Жұмыстарын ең жаман
Тапсырады ол маған.
— Сен көмекшім боласың,
Қасымда отыр,— дейді ағам.

Іні болған құрысын,
Бітпейді бір жұмысын:
Алмассын деп ауасы,
Желдетемін үй ішін.

Өтектеймін әрдайым
Жейдесі мен шалбарын.

Абайсызда өтекке
Талай күйді бармағым.

Іздегенін мен оның
Лезде тауып беремін.
Іштей біліп отырам,
Тағы да не керегін.

— Қайда менің портфелім?
— Қайда есеп дәптерім?
— Қойып едің қай жаққа,
Қаламымды тап менің!

Осы менің күндегі
Еститінім үйдегі.
Сабағынан ағамның
Босамайды бір қолы.

Кейде оқуын ауырлап,
Отырады уайымдап:
— Сабағымды сен қашан
Бере аласың дайындап.

Сайтан мініп мойнына,
Жалқау қылып қойды ма,
Барса дейді мектепке
Біреу менің орныма.

Бірақ оның қиялы
Тек осымен тынады.
Нән боқшасын асынып,
Үйден жайлап шығады.

Қуанамын сол кезде
Аға болып мен лезде.

Арқаланып кетемін,
Адамға ұқсап енді өзге.

Ойға батып ағаша
Отырған да тамаша.
Қайтер екен дегендей,
Інің қорқа қараса.

Аға болған жаман ба,
Ұнайды бұл маған да.
Ойдағыңның барлығын
Орындайсың табанда.

Ұқсайды інім ондайда
Үрейі ұшқан торғайға.
Әлде ағалар шетінен
Ашулы деп ойлай ма.

— Тапсырма сол бүгінгі,
Құрт үйдегі шыбынды!—
Деп бұйырам ініме,
Сәл қатайтып үнімді.

Шыбын көрсе шүйліп,
Желпуішін үйіріп,
Түсіреді еденге
Кейбіреуін бір ұрып.

— Жаман емес қарқының,
Жетер осы, жарқыным.
Біраз ойнап қайтайық,
Текке өтпесін жарты күн.

Айта салған мұны аяп
Осы сөзге “уралап”,

Секіреді қуанып,
Терезеге бір қарап.

Несіне енді тұрамыз,
Сыртқа атылып шығамыз.
Қалың топқа қосылып,
Ала допты қуамыз.

Бірдей аға, іні де,
Кім қарайды түріне.
Айналамын мен енді
Көп баланың біріне.

Топырлайды бала көп,
Тыпырлайды ала доп.
Ойнағаным артық қой
Отырғаннан аға боп.

БОЛАТ ПЕН ҚОНАҚ

Қалғып кеткен қонақты
Болат келіп оятты:

— Байлап қойған жаңағы
Атың қашып барады!

Күдіктеніп бір түрлі
Қонақ сыртқа ұмтылды.

Атты көріп байлаулы,
Қонақ қатты таң қалды.

Бұғып қалған баланы
Шыр айнала қарады.

Алдар Көсе сияқты
Таба алмады суайтты.

Мініп кетсе сайтанға,
Ол жуырда қайтар ма.

ТОЙБОЛДЫНЫҢ ТӨРТ ҚОЛЫ

Отырса да Тойболды
Партасында шеттегі,
Елге тыным бермейді
Ербеңдеген төрт қолы.

Сызғылайды бір қолы
Сыры көшкен партаны.
Ұрғылайды бір қолы
Алдындағы арқаны.

Ал үшінші қолымен
Тырнайды бір желкені,
Ал төртінші қолымен
Бір шекеге шертеді.

Бүлдірерін тағы не
Біледі оның төрт қолы.
Тыйым салу бәріне
Мүмкін емес, өйткені.

Басқармаса қолдарын,
Бұл сабағын оқымас.
Ойлау үшін ол жайын
Керек шығар екі бас.

ҚАҢБАҚТАР

Даланың аңындай
Қауқиған қаңбағы.
Үрлеген қарындай
Бірақ бар салмағы.

Қазанның дауылы
Қасқырдай шапқанда,
Қашады барлығы
Қойнауға,
Шатқалға.

— Ұшарын жел біліп,
Қонарын сай білген,
Қаңғыбас,— дейді жұрт
Далада жай жүрген.

Белгілі бұл жайды
Баяндау себебім,
Ұшқалақ ұлдарды
Ұялтсам деп едім.

Қағысып,
Алысып,
Ауса да қай жаққа,
Қабырғам қайысып
Көрген жоқ қаңбаққа.

Кейбір ұл, мысалы,
Қаңбақтай болады:
Қанатсыз ұшады,
Құйрықсыз қонады.

Безгенде еркінше
Бөріне шыдайды.
Күн өтіп,
Жел тисе,
Төсекке құлайды.

Даланың қаңбағы
Кезеді жапанды.
Баланың қаңбағы
Шарлайды шаһарды.

ДЕЙ САЛАМ

Дәптерімді ақтарып,
“Үштерімді” көрсе анам,
Әуре болмай ақталып:
— Кешіріңіз,— дей салам.

Қайтіп жақсы үлгерем,
Жетілмесе ой-санам.
Мұғалімге күнде мен:
— Кешіріңіз,— дей салам.

Ала қашып добымды
Достарымнан қоршаған
Бұзамын да ойынды:
— Кешіріндер,— дей салам:

Қыстың күні ызғарлы
Қырдан зулап қол шанам,
Қағып кетсе қыздарды:
— Кешіріндер,— дей салам.

Бітпейді ісім бастаған,
Қиял жүйрік,
Қол шабан.
Мұны байқап қалса атам:
— Кешіріңіз,— дей салам.

Әкем шытып қабағын,
Әдетіме болса алаң,
Мен сыпайы баламын:
— Кешіріңіз,— дей салам.

ТЫРНА, ТОТЫ, ТОҚЫЛДАҚ

1

Тырна, Тоты, Тоқылдақ
Оқиды бір сыныпта.
Қиын екен отырмақ
Қозғалмай қу сырықта.

Дала безер Тырнаның
Ала бөтен мойны ұзын.
Серейтіп қос сирағын,
Шолатындай жер жүзін.

Қарап күнде сағатқа,
Мектебіне беттейді.
Кіріскенде сабаққа
Сенетіні тек мойны.
Құрық мойны “екіден”
Құтқарудың тапты ебін.
Шолып шығар шетінен
Достарының дәптерін.

Қысылғанда осы оның
Ойлап тапқан амалы:
Кім шығарса есебін,
Бұл көшіріп алады.

Ұстазын көп қинады,
Сүрініп әр сынақтан,
Оң құлақтан құйғаны
Ағады сол құлақтан.

2

Тақылдаған Тотының
Бар сенері — құлағы.
Пысықтамай оқуын,
Қаңқу сөзді қуады.

Көйлегі көк,
Уайым жоқ,
Бойын сылап бұлаңдар,
Күшік болып шәуілдеп,
Мысық болып мияулар.

Кербез құстың түлегі
Келемеждеп кейде елді:
Сақылдап кеп күледі,
Тақылдап кеп сөйлейді.

Не естісе құлағы,
Аузы соны айтады.
Жұртты мезі қылады
Мағынасыз айқайы.

Ұстаз оны оқытып,
Қоссам дейді санатқа.

Қайдағыны қоқытып
Отырады ол сабақта.

3

Болады екен әркімнің
Шығаратын бір шиі.
Кетірді әбден қадірін
Тоқылдақтың тұмсығы.

Олақ самғап ұшуға
Осынау құс тырнақты.
Тұмсығының ұшында
Қайласы бар сияқты.

Тастай қатты малтаны
Шағып жатқан баладай,
Алдындағы партаны
Тоқылдатар аямай.

— Қираттың ғой партаны
Тұмсығыңмен жаңқалап!—
Деп достары айтады
Күніне он қайталап.

Баулығанмен ел қанша,
Ондырмас ол оқуын,
Қашан мүлде қойғанша
Парталарды шоқуын.

Құстың бәрі саналы
Білім қуған топырлап.
Бірақ әлі жабайы
Тырна, Тоты, Тоқылдақ.

ДӘУ ЕМЕН

Атағы асып ауылдан,
Аймағына жайылған,
Бар еменнің бабасы
Осы шығар, шамасы.
Келе жатқан ел оны
Түстік жерден көреді.
Биіктігі жүз құлаш,
Шындай мәңгі мызғымас.
Бұтақтары түйіскен
Бұғылардай сүзіскен.
Қақтаған күн жалыны
Қалың көндей қабығы.
Жапырағы жайқалған
Сипалайды арқаннан.

Жасын ешкім білмейтін,
“Баяғыдан тұр” дейтін.
Бала кезде сары ауыз
Өрмелепті бабамыз.
Жалаң аяқ Жамбыл да
Паналапты жаңбырда.

Сонау жылы бір ғалым
Санап бұтақ-бунағын,
Қасып көріп қабағын,
Басып көріп тамырын,
Жүріпті жаз айында
Дәу еменнің маңында.
Үш жүз жасқа толғанын
Анықтапты сол ғалым.

Кілең ойын қуғаны,
 Осы ауылдың ұлдары
 Жиналады әр күні
 Сол еменге әйгілі.
 Ағашты бір айналып,
 Бұрынғыша таң қалып:
 — Қалыпты сәл жуандап,—
 Десе бірі қиялдап,
 Сенімсіздеу сөзге осы
 Өре тұрып өзгесі,
 Үдеп ұлдар айқайы,
 Басталады дау тағы.
 — Ағаштардың бір түнде
 Жуандауы мүмкін бе?
 — Жуандаса бір елі,
 Онысын кім біледі.
 — Ал азырақ бойы өссе,
 Байқалады емес пе.
 — Қарап қана бойына,
 Білу қиын оны да.
 — Төбесі көк тіреген
 Өсе қоймас бұл емен.
 — Қарайық та шалқайып,
 Қанша өскенін байқайық.
 — Қалыпты деп жуандап,
 Анау тағы тұр алдап.
 — Егер ешкім сенбесе,
 Өлшеу керек, ендеше.

 — Өлшегеннен не шығар,
 Түсінсейші осылар!
 — Айтыспайық енді көп,